
Informe sobre la tramitació de la declaració de Bé d'Interès Cultural, categoria de zona arqueològica, del jaciment L'Hostalot-Ildum de Vilanova d'Alcolea (Castelló)(bilingüe)

Autor: C.S. Lligat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 31 gener 2022

ANTECEDENTS:

Amb data 16 de novembre de 2021 es remès a l'Honorable Sr. President del Consell Valencià de Cultura escrit de la senyora Maria Carmen Amoraga Toledo, directora general de Cultura i Patrimoni de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana, sol·licitant, de conformitat amb els articles 7 i 27,5 de la Llei 4/98, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, preceptiu informe del Consell Valencià de Cultura davant la Resolució de 28 d'octubre de 2021 (DOGV nº9214, de 12.11.21) de la precitada Conselleria pel qual s'incoa expedient per a la declaració de Bé d'Interès Cultural amb la categoria de Zona Arqueològica del jaciment L'Hostalot-Ildum ubicat al terme municipal de Vilanova d'Alcolea, província de Castelló.

El preàmbul de la precitada Llei 4/98 del Patrimoni Cultural Valencià assenyala que el patrimoni cultural és una de les principals senyes d'identitat del poble valencià i el testimoni de la seua contribució a la cultura universal. Els béns que l'integren constitueixen un llegat patrimonial d'inapreciable valor, la conservació i l'enriquiment dels quals correspon a tots els valencians i especialment a les institucions i els poders públics que els representen, constituint aquesta Llei el marc legal de l'acció pública i privada adreçada a la conservació, difusió, foment i creixement del patrimoni cultural a l'àmbit de la Comunitat Valenciana.

Aquesta mateixa norma legislativa, en el capítol III, article 26, recull al primer punt lletra e, que els paratges on existisquen béns l'estudi dels quals exigeix l'aplicació preferent de mètodes arqueològics, hagen estat o no extrets i tant si es troben a la superfície com al subsòl o sota les aigües, seran declarats com a Béns d'Interès Cultural dins de la categoria de Zona Arqueològica.

ACTUACIONS

Al marge de la consulta dels annexos I, II i III de la precitada Resolució, on, per cert, a l'encapçalament d'aquest últim figura citada per error la zona arqueològica de la Picola de Santa Pola (Alacant), l'informe de la qual ja va ser emès amb anterioritat per aquest Consell Valencià de Cultura, s'ha contactat amb el màxim expert a l'estudi de l'Hostalot-Ildum, el professor titular del departament de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat de València, el castellanenc Ferran Arasa i Gil, ferm partidari de la declaració de BIC Zona Arqueològica, la bibliografia de la qual sobre aquest jaciment figura al final del present informe i ha estat determinant per a la conclusió del mateix.

Igualment s'ha consultat amb Josep Benedito, professor del Departament d'Història, Geografia i Art de la Universitat Jaume I de Castelló i amb l'arqueòleg Pablo Garcia Borja, director de les actuacions dels darrers anys al jaciment, perquè emetessen la seua opinió professional al respecte, als quals els agraïm la seua col·laboració així com al professor Arasa.

Així mateix, s'ha realitzat una visita de camp al jaciment de L'Hostalot per conèixer in situ el seu estat actual, valors que conté i futures actuacions recomanables, efectuant-se el reportatge fotogràfic que il·lustra aquest informe. Durant la visita vàrem estar acompanyats, a més de per Pablo Garcia Borja, per Eugeni Trilles, agent de desenvolupament local de l'Ajuntament de Vilanova d'Alcolea.

DESCRIPCIÓ:

Aquest jaciment arqueològic de l'època romana es troba ubicat al terme municipal de Vilanova d'Alcolea, comarca de la Plana Alta, província de Castelló, a 266 metres sobre el nivell del mar, principalment al costat meridional del barranc de la Carrasqueta, dividit en dues zones per l'actual carretera CV-10, a mig camí entre la citada població i la Torre d'en Doménec.

Vista del jaciment amb la CV-10 al fons. FOTO: Pablo Garcia Borja

Deu els seus noms a un antic hostel construït sobre unes restes romanes, la primera referència de les quals data de 1585, i a la denominació que posseïa una estació de posta de l'Imperi Romà, la més important entre Saguntum (Sagunt) i Dertosa (Tortosa), ubicada junt a la Via Augusta, la calçada romana més antiga i destacada d'Hispania, que unia Gades (Cadis) amb Deciana (La Jonquera) i d'aquí enllaçava, creuant els Pirineus, amb la Via Domitia en direcció a Roma. La construcció de la Via Augusta està datada amb exactitud entre els anys 15-13 i 8-7 abans de Crist.

Encara que la Via Augusta discorria molt propera al litoral mediterrani, el fet que es construís en aquesta zona una mica apartada de la mateixa, és perquè en ser la franja costanera d'aquest lloc accidentada i pantanosa, es va optar per aprofitar el corredor prelitoral de la Pobla Tornesa-Sant Mateu.

Per tant el jaciment arqueològic de l'Hostalot es correspon amb la Mansio d'Ildum, lloc on els viatgers i les cavalleries feien una parada per descansar i refer-se dels llargs trajectes. A la planta baixa, segons els models habituals d'aquest tipus de llocs de descans, hi havia el rebedor, un jardí amb un pati ampli per als carruatges, l'abeurador i les cavallerisses; a la dreta del pati estarien les habitacions dels viatgers, i a l'esquerra, el menjador, la cuina i el magatzem. La planta superior estava destinada exclusivament a les estances dels propietaris.

El jaciment de l'Hostalot va ser descobert el 1923 per l'arqueòleg valencià Juan José Senent Ibáñez quan realitzava unes excavacions al tram de la Via Augusta entre els rius Sénia i Millars, manifestant, ja llavors, haver descobert les restes de la mansio d'Ildum.

Hem de fer constar que Senent no era alacantí, com així figura expressat al paràgraf segon del punt 5 de l'annex 1 de l'esmentada Resolució de 28 d'octubre de 2021 de la conselleria d'Educació, Cultura i Esport, còpia literal de la ponència que el professor Arasa va exposar l'octubre del 2004 a les IX Jornades Culturals de la Plana de l'Arc. Va néixer J.J. Senent, l'any 1883, a Massarrojos, llavors i fins a 1899 pedania de Montcada, i des d'aquesta data pertanyent al terme municipal de València, on va morir el 1948. Era a més cunyat del famós historiador, lingüista, bibliòfil i intel·lectual Nicolau Primitiu Gómez Serrano.

Amb posterioritat altres arqueòlegs com Francisco Esteve i Guillermo Morote van estudiar el jaciment; més recentment han realitzat excavacions arqueològiques Ferran Arasa el 1986-87, Pilar Ulloa el 1992 i Pablo García Borja en 2018 i 2021, en les que ens hem fonamentat bàsicament a l'hora d'emetre aquest informe.

Diferents accions humanes com abancalaments per a la creació de cultius d'oliveres i vinyes, espolis de particulars amb detectors de metalls per descobrir peces antigues de valor artístic, ampliació de la carretera i fins i tot molt probablement carreus de construccions romanes emprats per a la construcció a la segona meitat del segle XIX de la nova església de Santa Quiteria de la propera localitat de la Torre d'en Doménec, han esquilmat en bona part aquest valuós jaciment.

Els experts han dividit el mateix en quatre sectors, localitzant-se l'I al sud-est de la carretera CV-10 i del barranc de la Carrasqueta; al nord-oest de l'anterior es troba el sector II, al costat oest de la carretera el III, i al nord de la Carrasqueta el IV.

El sector I és el més extens i més ben conservat i inclou les ruïnes sobre les quals s'assentava l'antic hostal. Les quatre campanyes d'excavacions s'han realitzat entre el 1986 i el 2021. Es va trobar la planta en bon estat d'un gran edifici, construït amb murs de formigó romà (opus caementicium), aconseguit de barrejar morter amb pedra de diferent origen, però amb escassa presència de restes en superfície, destacant la troballa de petits bronzes dels emperadors Gal·liè, Claudi II i Constantí. De l'espessor dels murs, d'1,37 metres, i els contraforts es dedueix que es tractava d'un edifici alt, probablement un horreum o graner. També es van

trobar restes de vidre pla per a finestres que daten del segle I dC. Les darreres investigacions sobre el jaciment han afegit nova informació molt útil sobre la posta, entre els materials recuperats en les excavacions són nombroses les clavilles ceràmiques en forma de tub (clavi coctiles) que proven que l'Hostalot tenia uns anys (balnea), que malauradament no s'han pogut localitzar.

Vista del sector I a primer pla, sector II darrere de les valles de fusta i sectors III i IV al fons.
FOTO: Pablo Garcia Borja

Pel que fa al sector II, cal dir que s'hi van trobar restes d'un recinte de planta gairebé quadrada, subdividit en habitacions, amb dues bases de columnes i murs igualment de formigó romà. Al costat d'un mur es trobaria també un enterrament amb les restes d'una dona jove amb una mà al pubis i l'altra portant, com aixovar funerari, un vas o cubilet de vidre de cos ovoide, perfil tulipiforme, color groc verdós, amb 8 gotes de color verd en la part mitja del cos que estan alineades horitzontalment, apareixent al pit dues agulles d'or massís de secció circular i cap facetat que subjectarien el sudari. Per aquests objectes, l'han datat els experts en les primeres dècades del segle V d. C. que és quan L'Hostalot deixaria de fer les funcions de mansio en el context de les invasions bàrbares o germàniques.

Al sector III no es troben restes en superfície encara que sí que s'han trobat ceràmiques a les excavacions així com un piló de pedra, potser la base d'una columna. Cap al 1968 un pagès va trobar una figura de bronze d'uns 80 cm d'alçada que va vendre al pes, i el 1988 un estranger amb un detector de metalls va descobrir dos objectes de simbologia fàl·lica i una fíbula. Però la troballa més valuosa d'aquest sector i de tot el jaciment va tenir lloc el març del 1992 quan de manera casual, mentre s'ampliava l'antiga carretera comarcal C-238, es va trobar un mil·liari dedicat a l'emperador Caracal·la i datat l'any 214. De base quadrada i fet de pedra sorrenca, té una alçada de 272 cm i un diàmetre màxim de 62 cm, pesant 1.615 kg. Un mil·liari és una columna que es col·locava a la vora de les calçades romanes cada mil passus, és a dir una milla romana, equivalent a uns 1.480 m. En figurar la xifra de 283.000 passos des de l'inici de la Via Augusta als Pirineus, es pot constatar que Ildum estava en efecte on ara se situa Vilanova d'Alcolea.

Aïllat dels anteriors es troba el sector IV, el més proper a la Torre d'en Doménec. El 1952 es van trobar els fonaments d'una casa amb diverses habitacions i quatre esquelets que correspondrien a un mausoleu familiar amb una cripta on l'última inhumació es va haver de dur a terme, d'acord amb les monedes trobades al lloc, dels emperadors Claudi, Vitel·li i Domicià, a la segona meitat del segle I o començaments del II de la nostra era.

ACTUACIONS MÉS RECENTS I FUTURES ACTUACIONS¹

Durant la visita vàrem poder conèixer que les darreres actuacions fetes al 2018 i al 2021 han permès seguir amb els treballs començats anys abans així com consolidar les restes trobades i mostrar-les al públic.

Així amb les actuacions de 2018 és van poder adquirir els terrenys, realitzar excavacions arqueològiques al lloc, investigar-lo amb més detall i mostrar al públic les restes arqueològiques vistes en la seua superfície amb panells explicatius in situ, essent necessari per realitzar-la una excavació arqueològica i la neteja del lloc.

¹ Informació extreta de les converses durant la visita i de les Memòries Finals de les actuacions de 2018 i 2021 fetes per Pablo García Borja.

Restes de l'Hostalot, panells explicatius i camí en vies de recuperació al fons. FOTO: Pablo García Borja

I les actuacions de 2021 han permès l'adequació definitiva de l'entorn del Sector I, l'excavació arqueològica de diferents estàncies i la consolidació de les estructures d'època romana visibles.

Forma part de les propostes de futur, la redacció d'un Pla General Rector que, juntament amb la declaració BIC permetria la continuació dels treballs d'excavació així com la conservació i protecció de totes les zones del jaciment que es projecta a llarg termini i que abasta des de la descoberta de noves estances, la consolidació, la recuperació d'un antic camí que comunica el jaciment amb la població de Vilanova i la creació d'una col·lecció museogràfica a Vilanova d'Alcolea on mostrar tots els objectes que s'han anat trobant, així com el miliari i d'altres descobriments futurs. Fet important, al nostre entendre, ja que permetrà aconseguir amb la tasca de divulgació, informació i formació necessària per a que totes les persones interessades hi puguin acudir, així com perquè servisca de reclam per a la visita del municipi.

RECOMANACIONS:

- Recolzem la continuació dels treballs d'excavació i consolidació per a que les zones protegides puguen ser cada vegada més àmplies.
- Destaquem i animem a que es continue afavorint el treball en el jaciment per tal de dur a terme un pla més general que implicaria a la població de Vilanova amb la creació de la col·lecció museogràfica, fins i tot arribant a pensar en un centre d'interpretació, això enfortiria el plantejament modern, didàctic i turístic del projecte.
- Com s'ha indicat al llarg de l'informe, la conselleria d'Educació, Cultura i Esport hauria de corregir els dos petits errors detectats a la Resolució de 28 d'octubre de 2021, a saber:
 - Al punt 5, descripció del jaciment arqueològic, paràgraf segon, pàgina 46736 del DOGV núm. 9214 es fa constar que l'arqueòleg Senent Ibáñez era alacantí quan en realitat havia nascut a Massarrojos (València).
 - A l'encapçalament de l'Annex III, pàgina 45743 del DOGV núm. 9214 figura consignat: Normativa de protecció de la zona arqueològica de la Picola i el seu entorn. Òbviament no es tracta d'aquest jaciment ubicat al terme municipal de Santa Pola (Alacant) sinó del de l'Hostalot-Ildum.

CONCLUSIÓ:

La riquesa patrimonial d'aquest espai arqueològic, on hi ha la més important estació de postes de l'Imperi Romà coneguda a la Comunitat Valenciana, de finals del segle I aC, així com troballes de la importància del mil·liari del segle III i l'enterrament del V, coneguda l'opinió sobre el seu valor del màxim expert en l'estudi del mateix i d'altres arqueòlegs, considerem com a FAVORABLE la declaració del jaciment de L'Hostalot-Ildum com a Bé d'Interès Cultural, amb la categoria de Zona Arqueològica, amb l'objecte d'atorgar les màximes garanties de protecció que estableix la Llei 4/1998 d'11 de juny, de Patrimoni Cultural Valencià, ja que pels seus valors innegables ha de ser considerat com un conjunt arqueològic integral per al qual haurà de redactar l'Ajuntament de Vilanova d'Alcolea un Pla Especial de Protecció l'elaboració de la qual és obligatòria, tal com estableix la legislació vigent, de la mateixa manera que s'haurà de dur a terme un Pla General de Recerca, de conformitat amb l'article 20 del Decret 107/2017, de 27 de juliol del Consell, pel qual s'aprova el Reglament de regulació de les actuacions arqueològiques a la Comunitat Valenciana.

Aquest informe es trametrà a la direcció general de Cultura i Patrimoni de la conselleria d'Educació, Cultura i Esport així com al protocol habitual.

BIBLIOGRAFIA:

ARASA I GIL, F. (1989).- L'Hostalot (La Vilanova d'Alcolea, Castellón). Una posible estación de la Vía Augusta. XIX Congreso Nacional de Arqueología. Zaragoza.

ARASA I GIL, F. (1994).- Un nuevo miliario de Caracalla encontrado en la Vía Augusta. (Vilanova d'Alcolea, Castellón). Zephyrus nº XLVI. Ediciones Universidad de Salamanca.

ARASA I GIL, F. (2008).- La Mansio Ildum de la Vía Augusta (Vilanova d'Alcolea, Castellón). El Nuevo Miliario nº 5. Fundación Juanelo Turriano. Madrid.

ARASA I GIL, F. (2009).- El jaciment romà de l'Hostalot (Vilanova d'Alcolea). La mansio Ildum de la Via Augusta. Actes de les IX Jornades Culturals de la Plana de l'Arc. Ed. Associació Cultural Foc i Tropell. Vilanova d'Alcolea.

ARASA I GIL, F. (2013).- L'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, el Baix Maestrat). Excavacions a la mansio Ildum de la Via Augusta. El complex arquitectònic de l'Horreum. Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 31. Diputació de Castelló.

BENEDITO NUEZ, J. (2013).- Redes de distribución y comercio de época romana en el territorio de la provincia de Castellón a través de los testimonios de arte suntuario y de instrumentum domesticum decorado. Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 36. Diputació de Castelló.

BENEDITO NUEZ, J. (2015).- El comercio romano de ornamentos artesanales en el norte de la Comunidad Valenciana. Biblioteca de Les Aules nº 25. Universitat Jaume I de Castelló.

CERDÀ INSA, Pablo (2021).- Hallazgos monetarios en la Mansió Ildum (L'Hostalot, Vilanova d'Alcolea, Castelló) y su entorno. Revista Numismática HÉCATE nº8, pp. 91-114. Disponible en www.revista-hecate.org.

FERRER MAESTRO, J.J.; OLIVER FOIX, A.; BENEDITO NUEZ, J. (2016).- Saguntum y la Plana. Una ciudad romana y su territorio. Diputació de Castelló.

LEAL VILCHES, D.; GARCÍA GAVARA, A.; ARASA I GIL, F. (2014).- Un lot de materials arqueològics del jaciment romà de l'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, Castelló). Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 32. Diputació de Castelló.

PÉREZ RODRÍGUEZ, F. (1999).- La tumba femenina germano oriental del yacimiento de L'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, Castellón). XXIV Congreso Nacional de Arqueología, vol. IV. Cartagena.

SENENT IBÁÑEZ, J. J. (1923): Del riu Cènia al
Millars. La Via Romana. Anuari de l'Institut
d'Estudis Catalans nº VI. Barcelona.

ULLOA CHAMORRO, P.; GRANGEL NEBOT, E. (1996).- Ildum, mansio romana junto a la Vía Augusta (la Vilanova d'Alcolea, Castellón). Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 17. Diputació de Castelló.

ULLOA CHAMORRO, P. (1999).- Nuevo miliario de la Vía Augusta hallado en Castellón. Quaderns de Prehistoria i Arqueologia de Castelló nº 20. Diputació de Castelló.

**INFORME SOBRE LA TRAMITACIÓN DE DECLARACIÓN DE BIEN DE INTERÉS
CULTURAL, CATEGORÍA DE ZONA ARQUEOLÓGICA, DEL YACIMIENTO L'HOSTALOT-
ILDUM DE VILANOVA D'ALCOLEA (CASTELLÓN)**

ANTECEDENTES:

Con fecha 16 de noviembre de 2021 es remitido al Honorable Sr. Presidente del Consell Valencià de Cultura escrito de doña María Carmen Amoraga Toledo, directora general de Cultura y Patrimonio de la conselleria de Educación, Cultura y Deporte de la Generalitat Valenciana, solicitando, de conformidad con lo dispuesto en los artículos 7 y 27.5 de la Ley 4/98, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, preceptivo informe del Consell Valencià de Cultura ante la Resolución de 28 de octubre de 2021 (DOGV nº 9214, de 12.11.21) de la precitada conselleria por la que se incoa expediente para la declaración de Bien de Interés Cultural con la categoría de Zona Arqueológica del yacimiento L'Hostalot-Ildum ubicado en el término municipal de Vilanova d'Alcolea, provincia de Castellón.

El preámbulo de la precitada Ley 4/98 del Patrimonio Cultural Valenciano señala que el patrimonio cultural es una de las principales señas de identidad del pueblo valenciano y el testimonio de su contribución a la cultura universal. Los bienes que lo integran constituyen un legado patrimonial de inapreciable valor, cuya conservación y enriquecimiento corresponde a todos los valencianos y especialmente a las instituciones y los poderes públicos que los representan, constituyendo esta Ley el marco legal de la acción pública y privada dirigida a la conservación, difusión, fomento y acrecentamiento del patrimonio cultural en el ámbito de la Comunitat Valenciana.

Esta misma norma legislativa, en su capítulo III, artículo 26, recoge en el primer punto letra e, que los parajes donde existan bienes cuyo estudio exige la aplicación preferente de métodos arqueológicos, hayan sido o no extraídos y tanto si se encuentran en la superficie como en el subsuelo o bajo las aguas, serán declarados como Bienes de Interés Cultural dentro de la categoría de Zona Arqueológica.

ACTUACIONES:

Al margen de la consulta de los anexos I, II y III de la precitada Resolución, donde, por cierto, en el encabezamiento de este último figura citada por error la zona arqueológica de La Picola de Santa Pola (Alicante), cuyo informe ya fue emitido con anterioridad por este Consell Valencià de Cultura, se ha contactado con el máximo experto en el estudio de L'Hostalot-Ildum, el profesor titular del departamento de Prehistoria y Arqueología de la Universidad de Valencia, el castellonense Ferran Arasa i Gil, partidario firme de la declaración de BIC Zona Arqueológica, cuya bibliografía sobre este yacimiento figura al final del presente informe y ha sido determinante para la conclusión del mismo.

Igualmente se ha consultado con Josep Benedito, profesor del Departamento de Historia, Geografía y Arte de la Universitat Jaume I de Castelló y con el arqueólogo Pablo Garcia Borja, director de las actuaciones de los últimos años en el yacimiento para que emitieran su opinión profesional al respecto, a los cuales les agradecemos su colaboración así como al profesor Arasa.

Asimismo se ha realizado una visita de campo al yacimiento de L'Hostalot para conocer in situ su estado actual, valores que encierra y actuaciones futuras recomendables, efectuándose el reportaje fotográfico que ilustra este informe, en la que nos acompañaron, además de Pablo Garcia Borja, Eugeni Trilles, agente de desarrollo local del Ayuntamiento de Vilanova d'Alcolea.

DESCRIPCIÓN:

Este yacimiento arqueológico de la época romana se encuentra ubicado en el término municipal de Vilanova d'Alcolea, comarca de la Plana Alta, provincia de Castelló, a 266 metros sobre el nivel del mar, principalmente en el lado meridional del barranco de la Carrasqueta, dividido en dos zonas por la actual carretera CV-10, a mitad de camino entre la precitada población y la Torre d'en Doménec.

Debe sus nombres a un antiguo hostel construido sobre unos restos romanos cuya primera referencia data de 1585, y a la denominación que poseía una estación de posta del Imperio Romano, la más importante entre Saguntum (Sagunto) y Dertosa (Tortosa), ubicada junto a la

Vista del yacimiento con la CV-10 al fondo. FOTO: Pablo Garcia Borja

Vía Augusta, la calzada romana más antigua y destacada de Hispania, que unía Gades (Cádiz) con Deciana (La Jonquera) y de aquí enlazaba, cruzando los Pirineos, con la Vía Domitia en dirección a Roma. La construcción de la Vía Augusta está datada con exactitud entre los años 15-13 y 8-7 antes de Cristo.

Aunque la Vía Augusta discurría muy próxima al litoral mediterráneo, el hecho de que se construyera en esta zona algo apartada del mismo, se debe a que al ser la franja costera de este lugar accidentada y pantanosa, se optó por aprovechar el corredor prelitoral de la Pobleja Tornesa-Sant Mateu.

Por tanto, el yacimiento arqueológico de L'Hostalot- Ildum se corresponde con la mansio excavada de Ildum, sitio en el que los viajeros y las caballerías hacían un alto para descansar y reponerse de los largos trayectos. En la planta baja, según los modelos habituales de este tipo de lugares de descanso, se hallarían el recibidor, un jardín con un patio amplio para los carruajes, el abrevadero y las caballerizas; a la derecha de este patio estarían las habitaciones de los viajeros, y a la izquierda, el comedor, la cocina y el almacén. La planta superior estaba destinada exclusivamente a las estancias de los propietarios.

El yacimiento de L'Hostalot fue descubierto en 1923 por el arqueólogo valenciano Juan José Senent Ibáñez cuando realizaba unas excavaciones en el tramo de la Vía Augusta entre los ríos Sénia y Millars, manifestando ya entonces haber descubierto los restos de la mansio de Ildum.

Debemos hacer constar que Senent no era alicantino, como así figura expresado en el párrafo segundo del punto 5 del anexo 1 de la antedicha Resolución de 28 de octubre de 2021 de la conselleria de Educación, Cultura y Deporte, copia literal de la ponencia que el profesor Arasa expuso en octubre de 2004 en las IX Jornadas Culturales de la Plana de l'Arc. Nació J.J. Senent el año 1883 en Massarrojos, entonces y hasta 1899 pedanía de Montcada, y desde esa fecha perteneciente al término municipal de Valencia, donde falleció en 1948. Era además cuñado del famoso historiador, lingüista, bibliófilo e intelectual Nicolau Primitiu Gómez Serrano.

Con posterioridad otros arqueólogos como Guillermo Morote y Francisco Esteve estudiaron el yacimiento; más recientemente han realizado excavaciones arqueológicas Ferran Arasa en 1986-87, Pilar Ulloa en 1992 y Pablo Garcia Borja en 2018 y 2021, en quienes nos hemos fundamentado básicamente a la hora de emitir el presente informe.

Distintas acciones humanas como abancalamientos para la creación de cultivos de olivar y vides, expolios de particulares con detectores de metales para descubrir piezas antiguas de valor artístico, ampliación de la carretera y hasta incluso muy probablemente sillares de construcciones romanas empleados para la construcción en la segunda mitad del siglo XIX de la nueva iglesia de Santa Quiteria de la cercana localidad de la Torre d'en Doménec, han esquilado en buena parte este valioso yacimiento.

Los expertos han dividido el mismo en cuatro sectores, localizándose el I al sureste de la carretera CV-10 y del barranco de la Carrasqueta; al noroeste del anterior se halla el sector II, en el lado oeste de la carretera el III, y al norte de la Carrasqueta el IV.

El sector I es el más extenso y mejor conservado e incluye las ruinas sobre las que se asentaba el antiguo hostal. Las cuatro campañas de excavaciones se han realizado entre 1986 y 2021. Se halló la planta en buen estado de un gran edificio, construido con muros de hormigón romano (opus caementicium), conseguido de mezclar mortero con piedra de distinto origen, pero con escasa presencia de restos en superficie, destacando el hallazgo de pequeños bronce de los emperadores Galieno, Claudio II y Constantino. Del espesor de los muros, de 1,37 metros, y los contrafuertes se deduce que se trataba de un edificio alto, probablemente un horreum o granero. También se encontraron restos de vidrio plano para ventanas que datarán del siglo I d.C. Las últimas investigaciones sobre el yacimiento han añadido nueva información muy útil sobre la puesta, entre los materiales recuperados en las excavaciones son numerosas las clavijas cerámicas en forma de tubo (clavi coctiles) que prueban que L'Hostalot tenía unos baños (balnea), que desgraciadamente no se han podido localizar.

Vista del Sector I en primer plano, sector II detras de las vallas de madera y sectores III y IV al fondo. FOTO: Pablo Garcia Borja

Respecto al sector II cabe decir que en él se hallaron restos de un recinto de planta casi cuadrada, subdividido en habitaciones, con dos bases de columnas y muros igualmente de hormigón romano. Junto a un muro se encontraría también un enterramiento con los restos de una mujer joven con una mano en el pubis y la otra portando, como ajuar funerario, un vaso o cubilete de vidrio de cuerpo ovoide, perfil tulipiforme, color amarillo verdoso, con 8 gotas de color verdes en la parte media del cuerpo que están alineadas horizontalmente, apareciendo en el pecho dos agujas de oro macizo de sección circular i cabeza facetada que sujetarían el sudario. Por estos objetos, lo han datado los expertos en las primeras décadas del siglo V d. C. que es cuando L'Hostalot dejaría de hacer las funciones de mansio en el contexto de las invasiones bárbaras o germánicas.

En el sector III no se encuentran restos en superficie aunque sí se han hallado cerámicas en las excavaciones así como un pilón de piedra, tal vez la base de una columna. Hacia 1968 un labrador encontró un figura de bronce de unos 80 cm de altura que vendió al peso, y en 1988 un extranjero con un detector de metales descubrió dos objetos de simbología fálica y una fíbula. Pero el hallazgo más valioso de este sector y de todo el yacimiento tuvo lugar en marzo de 1992 cuando de manera casual, mientras se ampliaba la antigua carretera comarcal C-238, se encontró un miliario dedicado al emperador Caracalla y fechado en el año 214. De base cuadrada y hecho de piedra arenisca, tiene una altura de 272 cm y un diámetro máximo de 62

cm, pesando 1.615 kg. Un miliario es una columna que se colocaba al borde de las calzadas romanas cada mil passus, es decir una milla romana, equivalente a unos 1.480 m. Al figurar la cifra de 283.000 pasos desde el inicio de la Vía Augusta en los Pirineos, se puede constatar que Ildum estaba en efecto donde ahora se ubica Vilanova d'Alcolea.

Aislado de los anteriores se encuentra el sector IV, el más próximo a la Torre d'en Doménec. En 1952 se hallaron los cimientos de una casa con varias habitaciones y cuatro esqueletos que corresponderían a un mausoleo familiar con una cripta donde la última inhumación debió llevarse a cabo, a tenor de las monedas encontradas en el lugar, de los emperadores Claudio, Vitelio y Domiciano, en la segunda mitad del siglo I o comienzos del II de nuestra era.

ACTUACIONES MÁS RECIENTES Y FUTURAS ACTUACIONES²

Durante la visita pudimos saber que las últimas actuaciones realizadas en 2018 y 2021 han permitido seguir con los trabajos empezados años antes así como consolidar los restos encontrados y mostrarlos al público. Así, con las actuaciones de 2018 se pudieron adquirir los terrenos, realizar excavaciones arqueológicas en el sitio, investigarlo con más detalle y mostrar al público los restos arqueológicos vistos en su superficie con paneles explicativos in situ, siendo necesario para realizarla una excavación arqueológica y la limpieza del sitio.

² Información extraída de las conversaciones durante la visita y de las Memorias Finales de las actuaciones de 2018 y 2021 hechas por Pablo García Borja.

Restos de l'Hostalot, paneles explicativos y camino en vías de recuperación al fondo. FOTO:
Pau García Borja

Las actuaciones de 2021 han permitido la adecuación definitiva del entorno del Sector I, la excavación arqueológica de diferentes estancias y la consolidación de las estructuras de época romana visibles.

Forma parte de las propuestas de futuro, la redacción de un Plan General Rector que, junto con la declaración BIC permitiría la continuación de los trabajos de excavación así como la conservación y protección de todas las zonas del yacimiento que se proyecta a largo plazo y que abarca desde el descubrimiento de nuevas estancias, la consolidación, la recuperación de un antiguo camino que comunica el yacimiento con la población de Vilanova y la creación de una colección museográfica en Vilanova d'Alcolea donde mostrar todos los objetos que se han ido encontrando, así como el miliario y otros descubrimientos futuros. Hecho importante a nuestro entender, ya que permitirá cumplir con la labor de divulgación, información y formación necesaria para que todas las personas interesadas puedan acudir, así como para que sirva de reclamo para la visita del municipio.

RECOMENDACIONES:

- Apoyamos la continuación de los trabajos de excavación y consolidación para que las zonas protegidas puedan ser cada vez más amplias.
- Destacamos y animamos a que se siga favoreciendo el trabajo en el yacimiento para llevar a cabo un plan más general que implicaría a la población de Vilanova con la creación de la Colección Museográfica, incluso llegando a pensar en un centro de interpretación, esto fortalecería el planteamiento moderno, didáctico y turístico del proyecto.
- Como se ha indicado a lo largo del informe, la conselleria de Educación. Cultura y Deporte debería corregir los dos pequeños errores detectados en su Resolución de 28 de octubre de 2021, a saber:
 - En el punto 5, descripción del yacimiento arqueológico, párrafo segundo, página 46736 del DOGV nº 9214 se hace constar que el arqueólogo Senent Ibáñez era alicantino cuando en realidad había nacido en Massarrojos (Valencia).
 - En el encabezamiento del Anexo III, página 45743 del DOGV nº 9214 figura consignado: Normativa de protección de la zona arqueológica de La Picola y su entorno. Obviamente no se trata de este yacimiento ubicado en el término municipal de Santa Pola (Alicante) sino del de L´Hostalot-Ildum.

CONCLUSIÓN:

La riqueza patrimonial de este espacio arqueológico, donde se encuentra la más importante estación de postas del Imperio Romano conocida en la Comunitat Valenciana, de finales del siglo I a.C., así como hallazgos del calibre del miliario del siglo III y el enterramiento del V, conocida la opinión sobre su valor del máximo experto en el estudio del mismo y de otros arqueólogos, consideramos como FAVORABLE la declaración del yacimiento de L´Hostalot-Ildum como Bien de Interés Cultural, con la categoría de Zona Arqueológica, con el objeto de otorgar las máximas garantías de protección que establece la Ley 4/1998 de 11 de junio, de Patrimonio Cultural Valenciano, ya que por sus innegables valores debe ser considerado como un conjunto arqueológico integral para el que deberá redactar el Ayuntamiento de Vilanova d´Alcolea un Plan Especial de Protección cuya elaboración es obligatoria, tal y como establece la legislación vigente, e igualmente se deberá llevar a cabo un Plan General de Investigación, de conformidad con el artículo 20 del Decreto 107/2017, de 27 de julio del Consell, por el que se aprueba el Reglamento de regulación de las actuaciones arqueológicas en la Comunitat Valenciana.

El presente informe se remitirá a la dirección general de Cultura y Patrimonio de la conselleria de Educación, Cultura y Deporte así como al protocolo habitual.

BIBLIOGRAFÍA:

ARASA I GIL, F. (1989).- L'Hostalot (La Vilanova d'Alcolea, Castellón). Una posible estación de la Vía Augusta. XIX Congreso Nacional de Arqueología. Zaragoza.

ARASA I GIL, F. (1994).- Un nuevo miliario de Caracalla encontrado en la Vía Augusta. (Vilanova d'Alcolea, Castellón). Zephyrvs nº XLVI. Ediciones Universidad de Salamanca.

ARASA I GIL, F. (2008).- La Mansio Ildum de la Vía Augusta (Vilanova d'Alcolea, Castellón). El Nuevo Miliario nº 5. Fundación Juanelo Turriano. Madrid.

ARASA I GIL, F. (2009).- El jaciment romà de l'Hostalot (Vilanova d'Alcolea). La mansio Ildum de la Via Augusta. Actes de les IX Jornades Culturals de la Plana de l'Arc. Ed. Associació Cultural Foc i Tropell. Vilanova d'Alcolea.

ARASA I GIL, F. (2013).- L'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, el Baix Maestrat). Excavacions a la mansio Ildum de la Via Augusta. El complex arquitectònic de l'Horreum. Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 31. Diputació de Castelló.

BENEDITO NUEZ, J. (2013).- Redes de distribución y comercio de época romana en el territorio de la provincia de Castellón a través de los testimonios de arte suntuario y de instrumentum domesticum decorado. Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 36. Diputació de Castelló.

BENEDITO NUEZ, J. (2015).- El comercio romano de ornamentos artesanales en el norte de la Comunidad Valenciana. Biblioteca de Les Aules nº 25. Universitat Jaume I de Castelló.

CERDÀ INSA, Pablo (2021).- Hallazgos monetarios en la Mansió Ildum (L'Hostalot, Vilanova d'Alcolea, Castelló) y su entorno. Revista Numismática HÉCATE nº8, pp. 91-114. Disponible en www.revista-hecate.org.

FERRER MAESTRO, J.J.; OLIVER FOIX, A.; BENEDITO NUEZ, J. (2016).- Saguntum y la Plana. Una ciudad romana y su territorio. Diputació de Castelló.

LEAL VILCHES, D.; GARCÍA GAVARA, A.; ARASA I GIL, F. (2014).- Un lot de materials arqueològics del jaciment romà de l'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, Castelló). Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 32. Diputació de Castelló.

PÉREZ RODRÍGUEZ, F. (1999).- La tumba femenina germano oriental del yacimiento de L'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, Castellón). XXIV Congreso Nacional de Arqueología, vol. IV. Cartagena.

SENENT IBÁÑEZ, J. J. (1923): Del riu Sènia al Millars. La Via Romana. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans nº VI. Barcelona.

ULLOA CHAMORRO, P.; GRANGEL NEBOT, E. (1996).- Ildum, mansio romana junto a la Vía Augusta (la Vilanova d'Alcolea, Castellón). Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 17. Diputació de Castelló.

ULLOA CHAMORRO, P. (1999).- Nuevo miliario de la Vía Augusta hallado en Castellón. Quaderns de Prehistoria i Arqueologia de Castelló nº 20. Diputació de Castelló.